

Тимошенко Анастасія Андріївна

здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра
3 курсу 301 навчальної групи ННЕКІ
Національної академії внутрішніх справ

Славна Оксана Володимирівна

професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ПРАВ ДИТИНИ

Права дитини в Україні визнано пріоритетним напрямом державної політики, що знаходить своє закріплення в положеннях Конституції та спеціалізованому національному законодавстві. Згідно зі ст. 9 Конституції України, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, інтегруються в національну правову систему та набувають статусу, рівнозначного внутрішнім законам, забезпечуючи пріоритетність їх застосування [1]. Такий конституційний механізм створює правові передумови для безпосередньої імплементації міжнародних стандартів захисту прав людини, зокрема прав дитини, та гарантує їх ефективну реалізацію на всіх рівнях владних інститутів, сприяючи гармонізації національного та міжнародного правового регулювання.

20 листопада 1989 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй ухвалила Конвенцію про права дитини - фундаментальний міжнародно-правовий акт, що встановлює універсальні стандарти захисту прав та інтересів неповнолітніх. Цей документ є провідним інструментом у сфері гарантування прав дитини, визначаючи мінімальний рівень правових гарантій для кожної дитини, незалежно від її громадянства, місця проживання чи соціального статусу, та слугує основою для національної та глобальної політики у цій сфері.

Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини невдовзі після проголошення незалежності. Відтоді, попри виклики, з якими стикалася країна, вона домоглася значних успіхів у поліпшенні добробуту дітей і виконала завдання, які безпосередньо стосуються дітей, за п'ятнадцятьма з 17 Цілей сталого розвитку [2]. На підставі положень Конституції України і Конвенції ООН про права дитини 26 квітня 2001 р. в Україні був прийнятий Закон «Про охорону дитинства», який визначає охорону дитинства стратегічним загальнонаціональним пріоритетом і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіти, соціальний захист та всебічний розвиток встановлює основні засади державної політики у цій сфері [3]. Ратифікація Конвенції ООН про права дитини стала стратегічним кроком для формування національної системи гарантування інтересів неповнолітніх, що дозволило досягти помітних прогресів у соціально-економічному благополуччі дітей, зокрема в реалізації ключових аспектів глобальної повістки сталого

розвитку. Ухвалення спеціалізованого законодавства на базі конституційних норм та міжнародних стандартів закріплює пріоритетний статус захисту дитинства, забезпечуючи комплексну реалізацію прав на фізичний, інтелектуальний та соціальний розвиток через інституційні механізми державної політики. Такий підхід не лише відповідає глобальним зобов'язанням, але й створює основу для адаптації до сучасних викликів, сприяючи формуванню інклюзивного суспільства з акцентом на гендерну рівність та стійкість.

Основними правами дитини за Конвенцією є: 1) право на життя, виживання та розвиток (ст. 6). 2) право на ім'я та громадянство (ст. 7–8). 3) право на недискримінацію (ст. 2). 4) право на свободу думки, совісті та релігії (ст. 12–14). 5) право на висловлення своєї думки та участь у прийнятті рішень (ст. 12). 6) право на життя в сім'ї та захист сім'ї (ст. 5, 18–20). 7) право на освіту (ст. 28–29). 8) право на захист від насильства та експлуатації (ст. 19, 32–36) та інші [4].

Повномасштабна збройна агресія проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, призвела до критичного загострення системних проблем у сфері гарантування прав дитини, суттєво підірвавши накопичений національний прогрес у цій галузі. Грубі порушення прав неповнолітніх, включаючи летальні та травматичні наслідки для дітей, а також деструктивний вплив на житлову інфраструктуру, освітні заклади, медичні установи, системи водопостачання та каналізації, опалення й електропостачання - як ключові фактори забезпечення добробуту підростаючого покоління - кардинально погіршили соціально-економічний стан найвразливіших верств населення. Масштабне внутрішнє та зовнішнє переміщення дітей, зумовлене конфліктом, докорінно трансформувало їхні життєві траєкторії, створюючи нові виклики для психосоціальної адаптації та довгострокового розвитку. [2]. *"Триваючі бойові дії та окупація частин України Російською Федерацією спричинили масштабні порушення прав людини та завдали неймовірних страждань мільйонам дітей. Їхні права були підірвані в кожному аспекті життя, залишаючи глибокі шрами, як фізичні, так і психосоціальні"*, – сказав голова ООН з прав людини Волькер Тюрк [5].

Забезпечення захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів становить ключовий пріоритет для України та міжнародної спільноти, що зумовлено особливою вразливістю зазначеної категорії населення та їхньою обмеженою здатністю до самозахисту. У контексті численних збройних протистоянь, що фіксуються у світі, зокрема агресії Російської Федерації проти України, констатовано критичний рівень порушень прав дитини. Україна є об'єктом скоєння воєнних злочинів. Деструктивні наслідки російської агресії проти України для дітей стають дедалі очевиднішими у контексті триваючої військової експансії Російської Федерації [6, с. 67].

Згідно з даними моніторингового ресурсу «Діти війни», повномасштабна збройна агресія проти України призвела до систематичного порушення прав дитини, з тенденцією до зростання обсягів негативного впливу. Станом на поточний момент зафіксовано 673 летальних випадки серед дітей, 2279

травмованих, 2226 зниклих безвісти, 20 випадків сексуального насильства та 19 546 фактів депортації або примусового переміщення неповнолітніх. Ці індикатори свідчать про масштабний характер загроз для життєво важливих інтересів дітей, включаючи системні порушення прав на безпеку, освіту та всебічний розвиток, що не лише становить гуманітарну кризу, але й створює довгострокові соціально-економічні наслідки для родин та суспільства в цілому. Кожний зафіксований інцидент підкреслює нагальну потребу в посиленні міжнародної правової допомоги та національних превентивних стратегій для гарантування захисту неповнолітніх у контексті триваючого конфлікту.

У відповідь на глибоку кризу, спричинену війною, низка міжнародних організацій спільно з урядом України запустили комплексні програми, спрямовані на захист прав дітей та відновлення їхнього добробуту. Однією з ключових ініціатив є Програма співпраці Уряду України та UNICEF на 2025-2029 роки, у центрі якої - створення безпечних і сприятливих умов для життя кожної дитини. Основний акцент робиться на відновленні доступу до якісної освіти, медичних послуг, належного догляду та психологічної підтримки, а також на захисті найбільш уразливих категорій дітей - сиріт, дітей з інвалідністю, внутрішньо переміщених та постраждалих від насильства [2].

Важливу роль відіграє і Рада Європи, яка реалізує спеціальний проєкт «Захист прав дітей під час війни та в післявоєнний період». Цей проєкт спрямований на створення дієвих механізмів попередження та реагування на насильство щодо дітей, розвиток системи дитячо-дружнього правосуддя, належний захист дітей-сиріт та дітей, що були переміщені або стали свідками воєнних подій. Також передбачено розроблення стандартів, які допоможуть державним органам покращити роботу з дітьми, що перебувають у складних життєвих обставинах [7]. У контексті триваючого воєнного конфлікту в Україні проєкт Ради Європи має значний потенціал для еволюції, що дозволить посилити його вплив на національну систему захисту прав дитини. Перспективні напрями включають: розробку мобільних платформ для раннього виявлення ризиків насильства, для оперативного реагування в реальному часі; створення мережі регіональних центрів реабілітації для дітей-свідків воєнних подій; формування гібридних програм для сиріт та депортованих дітей; розширення співпраці з UNICEF та ОБСЄ для пілотних проєктів у деокупованих регіонах; проведення щорічного аудиту проєкту з урахуванням гібридних ризиків.

У контексті збройної агресії в Україні реалізується низка юридичних, соціальних та гуманітарних ініціатив, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків для неповнолітніх, серед яких домінують заходи психологічної реабілітації для осіб, що зазнали травматичного досвіду; реконструкція освітніх, медичних та дитячих закладів; забезпечення континуїтету освітнього процесу, зокрема через цифрові платформи; а також надання спеціалізованої правової допомоги жертвам або свідкам воєнних злочинів та порушень прав людини. Реалізація цих програм вимагає високого рівня координації між державними інституціями, міжнародними партнерами та гуманітарними

організаціями, оскільки лише інтегрований, системний підхід здатен гарантувати ефективний захист прав дитини та їх відновлення як у воєнний, так і в постконфліктний період.

За даними UNICEF, станом на 2025 рік близько 70 % дітей в Україні - тобто приблизно 3,5 мільйона - не мають доступу до базових товарів і послуг: достатнього харчування, одягу, безпечного житла, опалення, освітніх матеріалів тощо. Це – різке зростання матеріального зубожіння з 2021 року, до ескалації війни [8].

Основні системи, що до війни підтримували здоров'я, освіту та соціальну безпеку дітей - були піддані руйнуванням. Наприклад: за даними на 2025 рік, сотні медичних закладів (включно з дитячими) зазнали пошкоджень, багато шкіл зруйновано або вони не можуть працювати через небезпеку обстрілів.

Через бойові дії, руйнування інфраструктури, постійні обстріли, окупацію чи небезпеку в певних регіонах - далеко не всі діти мають реальну можливість скористатися державними або гуманітарними програмами. Діти-сироти, діти з інвалідністю, діти без супроводу, переселені, - саме вони опиняються в найскладнішій ситуації. Через відсутність підтримки, документів, сім'ї або через те, що вони не можуть пересуватися або скористатися службами - їхні ризики значно зростають.

Втрачено стабільність, безпеку, доступ до освіти, нормального життя - усе це впливає на фізичний, психологічний, соціальний розвиток дітей. Якщо післявоєнне відновлення буде суто «ремонт інфраструктури», без врахування потреб дітей, існує загроза «втраченого покоління».

Відтак, захист прав дитини в умовах збройного конфлікту набуває статусу стратегічного імперативу для України та міжнародної спільноти, оскільки визначає не лише індивідуальний добробут неповнолітніх, але й довгострокову стабільність суспільства та держави. Повномасштабна агресія, ініційована 24 лютого 2022 р., спричинила критичні дисбаланси - від масових втрат і травм серед дітей до руйнування ключової інфраструктури (освітньої, медичної, соціальної), зростання психотравматизації та нових форм вразливості, що унеможлиблює застосування традиційних захисних моделей без радикальної перебудови.

Сучасна стратегія відновлення механізмів реалізації прав дитини повинна спиратися на фундаментальну трансформацію політико-правових, процедурних і сервісних фреймворків, з акцентом на формування кризостійких систем охорони здоров'я, соціального захисту, освіти та дитячо-дружнього правосуддя, з пріоритетом для найбільш уразливих категорій - розлучених з родиною, з інвалідністю, внутрішньо переміщених, а також жертв насильства чи воєнних злочинів.

У цьому процесі домінуючу роль виконують міжнародні стандарти, зокрема положення Конвенції ООН про права дитини (1989 р.), рекомендації Ради Європи, директиви ЄС та протоколи UNICEF, які задають нормативні параметри державної політики, орієнтованої на найкращі інтереси дитини, принцип недискримінації, пріоритетність захисту життя та гідності, а також права на всебічний розвиток. Інтеграція українських реформ у європейський

правовий простір посилює їхню резилієнтність та ефективність, сприяючи синхронізації національних норм з глобальними зобов'язаннями.

Завдяки стратегічному партнерству з Європейським Союзом, Радою Європи, UNICEF, UNHCR та міжнародними гуманітарно-правозахисними інституціями Україна отримує есенціальні ресурси для реконструкції сервісів, впровадження інклюзивних освітніх екосистем, оптимізації соціальних служб та модернізації системи захисту конфліктно-постраждалих дітей. Таке співробітство не лише забезпечує оперативну реакцію на кризові виклики, але й формує адаптивну архітектуру, здатну протистояти перспективним загрозам.

Отже, гарантування прав дитини в умовах війни є не ефемерним завданням, а стратегічним процесом, що передбачає конгломерацію державних трансформацій, міжнародної солідарності та дотримання преміальних глобальних стандартів, аби забезпечити кожній дитині в Україні безпечне середовище, повноцінний розвиток та перспективи гідного існування в постконфліктній реальності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Захистити права й інтереси кожної дитини в Україні – безумовний пріоритет. UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/protect-and-prioritize>.
3. Правовий захист дітей від насильства в сім'ї / Безоплатна правнича допомога. URL: <https://legalaids.gov.ua/novyny/pravovuj-zahyst-ditej-vid-nasylstva-v-sim-yi/>.
4. Конвенція про права дитини. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
5. Janowski K. UN report details devastating impact of hostilities on children in Ukraine. Ukraine. URL: <https://surl.li/rjrzw1>
6. Славна О. Діти та воєнні злочини в Україні: типологія порушень та механізми фіксації. Забезпечення принципу гідності дитини: протидія насильницьким методам виховання: Матеріали міжнар. науково-практ. конф., м. Одеса, 2025. С. 66–70.
7. Protecting the rights of Ukrainian children during and in post-war context. Council of Europe portal. URL: <https://www.coe.int/en/web/children/ukraine-protecting-the-rights-of-ukrainian-children-during-and-in-post-war-context>.
8. Fricker T. 70 per cent of children in Ukraine lack access to basic goods and services as material deprivation soars. UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/press-releases/70-cent-children-ukraine-lack-access-basic-goods-and-services-material-deprivation>.